

ART. 13. SKUTKI ODSTĄPIENIA OD UMOWY

- §1. Odstąpienie od umowy nie znosi zobowiązania, w szczególności nie narusza postanowień umownych dotyczących skutków naruszenia zobowiązania.
- §2. W wypadku odstąpienia od umowy strony są zwolnione z obowiązku wykonania zobowiązania, a jeżeli odstąpiono w stosunku do części świadczenia, strony są zwolnione z wykonania zobowiązania w części, której dotyczy odstąpienie.
- §3. W wypadku odstąpienia od umowy każda strona jest zobowiązana do zwrotu tego, co otrzymała od drugiej strony w związku z wykonaniem zobowiązania, a jeżeli odstąpiono w stosunku do części świadczenia, strony są zobowiązane do zwrotu tego, co otrzymały jako wykonanie zobowiązania w części, której dotyczy odstąpienie.
- §4. Do obowiązku zwrotu tego, co każda strona otrzymała w związku z wykonaniem zobowiązania, stosuje się przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, z tym że strona zobowiązana do zwrotu nie może powoływać się na fakt wyzbycia, zużycia lub utraty przedmiotu wzbogacenia.
- §5. Po odstąpieniu od umowy strony mogą dochodzić na zasadach ogólnych naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

A. Podstawy regulacji

A.1. Analiza prawnoporównawcza – źródła

A.1.1. Źródła

Źródła inspiracji uregulowania w projekcie skutków odstąpienia od umowy zawarte są w: art. 406 k.c., art. 494 k.c., art. 253 k.z., art. 81 Konwencji wiedeńskiej, § 346 k.c.n., art. 6:269 k.c.h., art. 6:270 k.c.h., art. 1184 k.c.fr., artykuły: 9:305–9:309 PECL, artykuły: III – 3:504 DCFR, III – 3:510–III – 3:512 DCFR, art. 8:303 Zasad Acquis.

A.1.2. Analiza prawnoporównawcza

W zakresie skutków odstąpienia od umowy brak jednolitego podejścia w ramach porządków krajowych, zaś zróżnicowanie związane jest przede wszystkim z określeniem momentu, z którym prawo wiąże skutek odstąpienia od umowy oraz określeniem stanu prawnego zobowiązań, które z umowy wynikały, a wreszcie z ustaleniem kwestii zwrotu świadczeń, jego zakresu oraz skutków naruszenia tego obowiązku.

Oparte na niejednorodnych rozwiązaniach krajowych propozycje zawarte w projektach europejskich nawiązują przede wszystkim do regulacji zawartej w Konwencji wiedeńskiej, w szczególności do art. 81 k.w., który jednak nie rozwiązuje wszystkich zagadnień będących przedmiotem debaty w ra-

mach prac tworzenia wspomnianego wyżej postanowienia, a nawet stanowi raczej uregulowanie praktyczne obowiązków w zakresie zwrotu świadczeń niż rozwiązanie kwestii dogmatycznoprawnych. Nawet terminologia postanowienia art. 81 k.w. wskazuje na jego „neutralność” dogmatycznoprawną i stwarza możliwość jego objaśnienia w oparciu o różne koncepcje (krajowe). Jest to bowiem jedno z tych uregulowań Konwencji wiedeńskiej, w zakresie których nie został osiągnięty szeroki konsens pomiędzy przedstawicielami różnych porządków prawnych, i stanowi rezultat kompromisu osiągniętego w wąskim zakresie, aczkolwiek pewien zamysł koncepcji może zostać dostrzeżony.

Na podstawie art. 81 (1) k.w. odstąpienie od umowy zwalnia stronę z ich zobowiązań z niej wynikających, z zastrzeżeniem ewentualnie należnego odszkodowania. Z chwilą skuteczności odstąpienia od umowy strony są zwolnione z wykonania niewykonanych do tego momentu zobowiązań czy to głównych, czy tzw. ubocznych. Jednakże zgodnie z wymienionym art. 81 k.w. nie wszystkie zobowiązania wygasają. Do tych, które pozostają w mocy pomimo odstąpienia od umowy, należy między innymi należne odszkodowanie, tj. wymagalne przed odstąpieniem od umowy. Ponadto zd. 2 art. 81 (1) k.w. zawiera katalog zobowiązań wynikających z postanowień umownych, które nie wygasają wraz z odstąpieniem od umowy, do których należą: postanowienia dotyczące rozstrzygania sporów, jak na przykład klauzule arbitrażowe czy dotyczące wyboru jurysdykcji krajowej, a także postanowienia umowy regulujące uprawnienia i obowiązki stron na wypadek odstąpienia od umowy, w tym o karze umownej, regulujące zakres odpowiedzialności odszkodowawczej, jak również określające obowiązki oraz zakres zwrotu świadczenia, zasady zabezpieczenia określonych dóbr, obowiązki zwrotu dokumentów dotyczących świadczenia itp. Natomiast w art. 81 (2) k.w. została uregulowana kwestia restytucji świadczeń, do której uprawniona jest każda strona w takim zakresie, w jakim wykonała umowę. Ze wspomnianego postanowienia wynika, że strona może żądać tego, co dostarczyła lub zapłaciła w wykonaniu umowy, a zatem chodzi o restytucję *in natura*. Do powyższego roszczenia zastosowanie znajduje art. 28 k.w., który reguluje zagadnienie wykonania zobowiązania w naturze i który jednocześnie w tej kwestii odsyła do prawa miejsca sądu rozpoznającego sprawę, czyli w zasadzie pozostawia tę kwestię poza zakresem ujednolicenia. Natomiast, w razie gdy restytucja w naturze jest niemożliwa ze względu na zmianę bądź nieistnienie przedmiotu świadczenia po stronie kupującego, który zamierza odstąpić od umowy, samo odstąpienie jest bezskuteczne zgodnie z art. 82 (1) k.w. Od powyższego uregulowania przewidziane są jednak wyjątki ze względu na zachowanie kupującego, który nie spowodował zmiany bądź utraty przedmiotu świadczenia, zniszczenie dóbr w wyniku ich kontroli dokonanej w ramach obowiązku kupującego, jeżeli dobra zostały sprzedane lub zużyte w normalnym toku działalności gospodarczej kupującego. Jednakże zakresem zastosowania postanowienia art. 82 k.w. objęty jest przypadek niemożliwości restytucji powstałej przed odstąpieniem od umowy, a nie po odstąpieniu.

W razie gdy obie strony są zobowiązane do zwrotu przedmiotów świadczeń, winny to uczynić jednocześnie (art. 81 [2] *in fine* k.w.).

Wspomniano wyżej, że w Konwencji wiedeńskiej zostały przesądzone wprost liczne kwestie dogmatycznoprawne związane ze skutkami odstąpienia od umowy. Z tego powodu w zależności od przedstawiciela określonego systemu prawnego są one rozstrzygane zgodnie z koncepcją panującą na gruncie reprezentowanego przez niego porządku. Niemiecka interpretacja w zakresie skutków odstąpienia opiera się zatem na stanowisku, zgodnie z którym w razie odstąpienia umowa nie upada z tzw. skutkiem wstecznym, ale stosunek prawny z niej wynikający ulega przekształceniu w porozumienie dotyczące zakończenia umownego stosunku prawnego z odszkodowaniem jako podstawowym, ale nie jedynym środkiem ochrony prawnej. Z tej koncepcji wynika też wniosek o kontynuacji niektórych obowiązków ubocznych stron, które są związane z zakończeniem stosunku umownego. Zgodnie z § 346 (1) k.c.n., w razie odstąpienia od umowy strony są zobowiązane do zwrotu tego, co otrzymały, jak również korzyści pobranych z przedmiotu świadczenia. Natomiast w miejsce restytucji naturalnej strona jest zobowiązana do zwrotu wartości przedmiotu świadczenia w określonych przypadkach związanych z właściwością tego przedmiotu, jego zużyciem, zniszczeniem itp. Podstawą obliczenia wartości przedmiotu świadczenia, której ma nastąpić kompensacja, jest wartość świadczenia wzajemnego, jeżeli wynikało ono z umowy. Na podstawie § 346 (4) k.c.n. strona odstępująca od umowy jest uprawniona do żądania odszkodowania w razie naruszenia obowiązku zwrotu przedmiotu świadczenia określonego w § 346 (1) k.c.n., z czego wynika, że na przykład nie jest dopuszczalne żądanie odsetek.

Wprost do braku skutku wstecznego odstąpienia od umowy odwołuje się regulacja holenderska, w szczególności w art. 6:269 k.c.h., co jest zmianą tej regulacji względem poprzednio obowiązującej (tj. kodeksu cywilnego z 1838 r.), która jest dowodem na wprowadzenie elementów koncepcji germańskiej do nowego kodeksu holenderskiego w miejsce występującej wcześniej koncepcji romańskiej. Natomiast zgodnie z art. 6:270 odstąpienie od umowy zwalnia strony z obowiązku wykonania zobowiązań, ale w mocy pozostają dotychczasowe zobowiązania, w tym wykonane, zaś strony są zobowiązane do zwrotu tego, co otrzymały. W razie gdy zwrot w naturze nie może nastąpić, strona zobowiązana do zwrotu ma obowiązek kompensacji w wysokości odpowiadającej wartości świadczenia w chwili jego spełnienia.

Natomiast francuscy komentatorzy Konwencji wiedeńskiej opierają swój pogląd w zakresie skutków odstąpienia od umowy na podstawie koncepcji romańskiej, która zasadniczo uznaje skutek rozwiązania przez sąd umowy (*résolution*) na podstawie art. 1184 k.c.fr. retroaktywnie, czyli od chwili zawarcia umowy, powodując również upadek skutku rzeczowego, bowiem własność rzeczy zostaje przeniesiona *solo consensu*. Sama restytucja znajduje podstawę w regulacji bezpodstawnego wzbogacenia.

Przedstawiciele angielskiego *common law* byli przeciwni wprowadzaniu pełnej koncepcji dogmatycznoprawnej skutków naruszenia zobowiązania ze względu na to, że w tym systemie nie obowiązuje generalna zasada restytucji przedmiotów świadczeń w naturze, a w zakresie, w którym dopuszczalne

jest domaganie się zwrotu, jest ono uzależnione od przesłanki podmiotowej, tj. strony, która naruszyła umowę, bądź tej, względem której umowa została naruszona. Odstąpienie wywołuje skutki na przyszłość, z czym wiąże się brak upadku skutku rzeczowego. Sprzedawca jest uprawniony do odbioru rzeczy tylko wtedy, gdy jest to przewidziane w umowie, typowo przez zastrzeżenie prawa własności do rzeczy (co ma przede wszystkim znaczenie jako ochrona na wypadek niewypłacalności kupującego). Kupujący może żądać zwrotu ceny, jeżeli nie otrzymał nic od sprzedawcy jako wykonanie jego zobowiązania (orzeczenie *Fibrosa* z 1943 r.), ewentualnie odpowiednią część ceny w razie wykonania zobowiązania przez sprzedawcę w części, jeżeli możliwe jest ustalenie odpowiedniego stosunku ceny podlegającej zwrotowi, w szczególności w razie określenia jej jako określonej kwoty za daną jednostkę miary dobra (*Ebrahim Dawood Ltd. v. Heath [Est 1927] Ltd.* z 1961 r.). Jeżeli przedmiotem świadczenia spełnionego przez stronę, względem której umowa została naruszona, były dobra bądź usługi, strona ta jest uprawniona do żądania umówionej ceny (co odpowiada roszczeniu o *specific performance*), natomiast w razie częściowego wykonania zobowiązania strona ta jest uprawniona według swojego wyboru do żądania naprawienia szkody bądź odpowiedniej sumy za wykonaną pracę (orzeczenie *Planche v. Colburn* z 1831 r.). Jeżeli strona naruszająca zobowiązanie zapłaciła określoną kwotę, za którą nie otrzymała w zamian świadczenia, jest uprawniona do żądania zwrotu, chyba że umowa stanowi inaczej (np. zatrzymanie pieniędzy w depozycie). W razie gdy strona istotnie naruszająca umowę wykonała określoną usługę, nie jest ona uprawniona do żądania zwrotu, zaś druga strona nie jest zobowiązana do zapłaty za korzyści, które otrzymała.

Zarówno Konwencja wiedeńska, jak i przedstawione wyżej regulacje stanowiły punkt wyjścia dla twórców projektów europejskich, które jednak osiągnęły głębszy poziom harmonizacji w zakresie skutków naruszenia zobowiązania.

Regulacja zawarta w PECL, chociaż nawiązuje do uregulowania Konwencji wiedeńskiej, to jednak rozstrzyga sporne i nierozstrzygnięte na gruncie Konwencji wiedeńskiej kwestie. Przede wszystkim w postanowieniu art. 9:305 (1) PECL została zawarta reguła, zgodnie z którą odstąpienie od umowy zwalnia strony od obowiązku wykonania zobowiązania oraz otrzymanie w przyszłości świadczenia od drugiej strony oraz nie narusza uprawnień i roszczeń, które powstały do chwili skutecznego odstąpienia od umowy. Z powyższego wynika, że odstąpienie od umowy nie ma skutku wstecznego, nie znosi zobowiązań istniejących pomiędzy stronami, ale z chwilą odstąpienia strony są zwolnione z obowiązku wykonania. Uszczegółowienie tego postanowienia zostało zawarte w art. 9:305 (2) PECL, który stanowi o braku wpływu odstąpienia na skuteczność postanowień umownych dotyczących rozstrzygnięcia sporów (np. klauzul arbitrażowych) oraz innych, które mają zastosowanie nawet po odstąpieniu od umowy (np. dotyczących kary umownej, odsetek umownych itp.). Natomiast na stronach ciąży ogólny obowiązek zwrotu otrzymanych świadczeń, którego uregulowanie uzależnione od przedmiotu świadczenia oraz możliwości restytucji w naturze przyjęte zostało w art. 9:306–9:309 PECL. Na podstawie art. 9:307 PECL strona

odstępująca od umowy może żądać zapłaconej kwoty za świadczenie, którego nie otrzymała bądź zasadnie odmówiła jego przyjęcia. Podobnie strona odstępująca od umowy, która wydała rzecz, która może zostać zwrócona, a nie została uiszczona cena przez drugą stronę lub nie zostało spełnione inne świadczenie, może żądać zwrotu tej rzeczy (art. 9:308 PECL). Natomiast strona odstępująca od umowy może zwrócić rzecz otrzymaną przed odstąpieniem od umowy, jeżeli wartość tej rzeczy istotnie spadła dla tej strony na skutek niewykonania (w rozumieniu każdego naruszenia) zobowiązania przez drugą stronę (art. 9:306 PECL). W razie gdy strona spełniła świadczenie, które nie może zostać zwrócone, i strona ta nie otrzymała zapłaty bądź innego świadczenia, jest ona uprawniona do żądania rozsądnej wartości w miejsce tego świadczenia od drugiej strony (art. 9:309 PECL). Niezależnie od powyższego strona odstępująca od umowy jest uprawniona do żądania odszkodowania na zasadach ogólnych.

Przedstawiona regulacja PECL stanowiła pierwowzór dla twórców DCFR, którzy zasadniczo przejęli jej postanowienia do art. III – 3:504 DCFR, III – 3:510–III – 3:512 DCFR. Natomiast w DCFR została zawarta jeszcze jedna norma, która *expressis verbis* nie jest wyrażona w PECL, zgodnie z którą, w razie gdy świadczenie przysporzone przez stronę odstępującą od umowy przyniosło drugiej stronie korzyści, które nie mogą zostać zwrócone i za które strona nie otrzymała zapłaty bądź innego świadczenia, może ona żądać rozsądnej kwoty w wysokości nieprzekraczającej właściwej proporcji pomiędzy stanem, który mógł nastąpić w braku odstąpienia od umowy, oraz wartością korzyści drugiej strony.

Do uregulowania zawartego w Konwencji wiedeńskiej, w szczególności do art. 81 k.w., nawiązują również Zasady Acquis w art. 8:303, a to na podstawie przyjęcia założenia, że dyrektywa 99/44 o sprzedaży konsumenckiej opiera się na koncepcji Konwencji wiedeńskiej, zaś sama dyrektywa nie reguluje skutków odstąpienia od umowy. Zagadnienie to nie jest również przedmiotem regulacji innych aktów prawa europejskiego poza szczególnymi kwestiami, jak na przykład obowiązek zwrotu ceny przez sprzedawcę konsumentowi w razie skorzystania przez tego ostatniego z uprawnienia do odstąpienia od umowy (*right to withdrawal*) w art. 6.2 dyrektywy o sprzedaży na odległość, art. 7.5 dyrektywy o usługach finansowych świadczonych na odległość, obowiązku zwrotu przez przedsiębiorcę kwoty zapłaconej przez konsumenta w razie niedostępności zamówionych dóbr bądź usług na podstawie art. 7.2 dyrektywy o umowach zawieranych na odległość.

Uwzględniając powyższe, twórcy Zasad Acquis przyjęli w art. 8:303 (1) regulę, zgodnie z którą odstąpienie zwalnia strony z obowiązku wykonania zobowiązań z chwilą skuteczności odstąpienia, a w razie częściowego odstąpienia strony są zwolnione z wykonania zobowiązań odpowiednio do zakresu odstąpienia. Z normy tej wynika, że odstąpienie nie wywołuje skutku wstecznego, co nie jest oczywiste na gruncie Konwencji wiedeńskiej. Poza skutkami odstąpienia od umowy w zakresie istnienia zobowiązań, w art. 8:303 (2) Zasad Acquis ustanowiony został obowiązek zwrotu świadczeń, z uwzględnieniem przypadku częściowego odstąpienia od umowy z związku z wykonaniem zobowiązania w części. Jak wynika z powyższego,

uregulowanie przyjęte w Zasadach Acquis stanowi raczej zarys koncepcji skutków odstąpienia od umowy niż pełną regulację, co jest wynikiem braku „materiału źródłowego”, na którym taka koncepcja miałaby być w pełni oparta, a tylko wynikiem istnienia uregulowań w prawie europejskim dotyczących poszczególnych zagadnień.

A.2. Uzasadnienie regulacji – rozwój instytucji

Regulacja zawarta w art. II:13 projektu wprowadza do ustawy jednolitą koncepcję skutków naruszenia zobowiązania, opartą na przyjęciu stanowiska, zgodnie z którym odstąpienie od umowy nie skutkuje *ex tunc*, tj. od momentu zawarcia umowy, ale z chwilą jego skuteczności określoną według reguł zawartych w art. II:8 oraz art. II:10. Jest to być może zmiana w stosunku do stanu obowiązującego obecnie, który jednak nie wynika z samej treści postanowienia art. 494 k.c., stanowiącego o obowiązku zwrotu świadczeń i dopuszczalności żądania odszkodowania z tytułu niewykonania zobowiązania, ale z dominującego poglądu doktryny oraz orzecznictwa, który opiera się na nieusprawiedliwionym analogicznym zastosowaniu postanowienia art. 395 §2 k.c., dotyczącego skutków skorzystania z umownego prawa odstąpienia. W ramach prac nad projektem powyższe stanowisko zostało zakwestionowane, w szczególności ze względu na niezasadność utożsamienia skutków wykonania umownego prawa odstąpienia zastrzeżonego na podstawie art. 395 §1 k.c. ze skutkami odstąpienia od umowy wzajemnej ze względu na naruszenie zobowiązania. Pierwszy przypadek związany jest z problematyką zawarcia umowy, tj. z wolą związania zaciągniętym zobowiązaniem (*animus obligandi*), a samo zastrzeżenie uprawnienia do odstąpienia stanowi wyraz „niedomknięcia” procedury zawarcia umowy, zaś jako instytucja prawna może zostać odniesiona do tzw. konsumenckiego prawa odstąpienia od umowy (czy też raczej jej odwołania zgodnie z angielską terminologią – *right to withdrawal*³³⁷) zawartej na odległość bądź poza lokalem przedsiębiorstwa, uregulowanych między innymi w ustawie o ochronie niektórych praw konsumentów. Natomiast odstąpienie od umowy w razie naruszenia zobowiązania powinno wpływać na treść stosunku prawnego łączącego strony na podstawie umowy. Nie jest zatem zasadne twierdzenie, że odstąpienie od umowy powoduje upadek *causae* i tzw. automatyczny powrót świadczenia do strony, która je spełniła, bowiem jest to fikcja prawna, która nie jest możliwa do odtworzenia w rzeczywistości, a ponadto wymaga rozwiązania wielu kwestii szczegółowych.

W tym zakresie już na gruncie art. 253 k.z. wyrażane były rozbieżne poglądy w zakresie skutków odstąpienia od umowy, tj. o skutkach *ex tunc*, ale również pogląd, zgodnie z którym odstąpienie nie wpływa na byt prawny umowy, ale na zobowiązaniowy stosunek prawny z niej wynikający, tzn. doprowadza do jego wygaśnięcia *ex nunc* i uzasadnione jest żądanie zwrotu świadczeń oraz ewentualnie odszkodowania. W związku z tym odstąpienie

³³⁷ Natomiast dla odstąpienia od umowy w języku angielskim używa się terminu *right to termination*.

od umowy w treści nie różni się od wypowiedzenia umowy poza tym, że to ostatnie jest dopuszczalne także w związku z umową niewzajemną, które to rozróżnienie w prezentowanym projekcie jednak *expressis verbis* nie występuje. W projekcie brak jednak szczególnej regulacji wypowiedzenia umowy ze względu na naruszenie zobowiązania z niej wynikającego, bowiem w zakresie granic stosunku umownego, czyli podstaw jego zakończenia, te przypadki zostały ujęte jednolicie. Ze względu na charakter świadczenia w zobowiązaniu ciągłym wyłączony jest obowiązek zwrotu świadczenia, które polega na pewnym trwałym stanie, „konsumowanym” z upływem czasu, natomiast zwykle zwrotowi podlega przedmiot świadczenia, którego wspomniany stan dotyczył (np. zwrot przedmiotu stosunku najmu). Ze względu na powyższe do zobowiązań o charakterze ciągłym należy stosować regulację projektu dotyczącą odstąpienia od umowy w części (art. II:12 oraz art. II:13 § 3 *in fine* projektu). Takie rozwiązanie zbieżne jest w skutkach z najnowszym orzecznictwem Sądu Najwyższego, poświęconym skutkom odstąpienia od umowy, której przedmiotem jest zobowiązanie o charakterze ciągłym (zob. wyrok SN z 15 maja 2007, V CSK 30/07, OSN 2008, nr 6, poz. 66).

Uregulowanie zawarte w art. II:13 projektu zostało zatem oparte na krytyce dominującego stanowiska doktrynalnego, głównie na jego niespójności oraz różnorodności w zakresie stosowania, a przede wszystkim na pierwowzorach zawartych w projektach europejskich, Konwencji wiedeńskiej oraz wnioskach z regulacji w niej zawartej, jak również współczesnych reformach prawa cywilnego w ramach porządków krajowych. Rozwiązanie projektu rozstrzyga kwestię skutków odstąpienia od umowy niezależnie od zasady dotyczącej przejścia własności rzeczy.

W związku z powyższym, zgodnie z art. II:13 § 1 projektu odstąpienie od umowy nie znosi istniejącego stosunku zobowiązaniowego, w tym zachowują skuteczność postanowienia dotyczące skutków naruszenia zobowiązania. To ostatnie zastrzeżenie wyjaśnia zatem na przykład problem skuteczności kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy, tj. nie będzie zasadne twierdzenie o jej wygaśnięciu. Na gruncie prawa polskiego postanowienia dotyczące sposobu rozstrzygnięcia sporów mają charakter nie tylko prywatnoprawny, ale procesowy, zatem ich skuteczność jest oceniana z punktu widzenia uregulowania zawartego w kodeksie postępowania cywilnego, tj. art. 46 k.p.c. Odstąpienie zwalnia strony z obowiązku jego wykonania zgodnie z treścią z chwilą skuteczności odstąpienia, natomiast powstaje obowiązek zwrotu tego, co strony otrzymały jako wykonanie zobowiązania, oraz w takim zakresie, w jakim nastąpiło odstąpienie. Dotychczasowe zobowiązanie przekształca się zatem w zobowiązanie zwrotu (świadczeń). To ostatnie winno być wykonane jak każde zobowiązanie zgodnie z postanowieniami określającymi wykonanie zobowiązań oraz zgodnie z uregulowaniem zawartym w art. II:13 § 3–§ 4, natomiast jego naruszenie wywołuje skutki (naruszenia), z którymi związane są środki ochrony prawnej przysługujące w razie naruszenia zobowiązania, w tym na przykład dochodzenie wykonania zobowiązania (pieniężnego lub niepieniężnego), obniżenie świadczenia na zasadach określonych w art. II:15–16, odszkodowanie; przy czym należy rzecz jasna uwzględnić charakter tego zobowiązania,

który wyłącza na przykład odstąpienie, będące środkiem ochrony prawnej związanym z zobowiązaniem umownym.

Propozycja zawarta w art. II:13 §4 projektu nawiązuje do dotychczas kwestionowanej na gruncie art. 494 k.c. możliwości odwołania się do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu dla określenia sposobu rozliczeń pomiędzy stronami, ze względu na istnienie uprawnienia wzbogaconego do powołania się na okoliczność braku wzbogacenia, co właściwie było przejawem braku elastycznej wykładni uwzględniającej charakter skutków odstąpienia od umowy w razie jej naruszenia. Ze względu na powyższe wspomniane postanowienie projektu, odsyłając do regulacji o bezpodstawnym wzbogaceniu, wyłącza jednocześnie możliwość powołania się na fakt wyzbycia, zużycia bądź utraty przedmiotu zobowiązania.

W art. II:13 §5 projektu zawarta została regulacja dotycząca możliwości dochodzenia naprawienia szkody na wzór uregulowania zawartego w art. 494 k.c.³³⁸. Wspomniane postanowienie projektu nie stanowi zatem samodzielnej podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej, ale wyznacza jej zakres, wskazując, że chodzi o szkodę wynikłą z niewykonania zobowiązania. Odpowiedzialność odszkodowawcza jest związana ze stanem, jaki powstaje lub powstałby w razie niewykonania zobowiązania, niezależnie od tego, czy strona naruszająca zobowiązanie nie wykonała go w ogóle, czy wykonała go nienależycie. W art. II:13 §5 projektu ustalona została jednolita przyczynowość szkody niezależnie od charakteru naruszenia zobowiązania. Takie rozwiązanie można wyprowadzić z samego obowiązku zwrotu świadczeń, choć pominięcie jego wyrażenia *expressis verbis* mogłoby zostać błędnie odczytane jako odejście od obowiązującego w tym zakresie uregulowania zawartego w art. 494 k.c.

Natomiast ze względu na konsekwencje związane z przyjętą w projekcie zasadą jednolitego naruszenia zobowiązania (zob. art. II:1), postanowienie art. II:13 §5 stanowi o uprawnieniu do odszkodowania przysługującym stronom, a nie stronie jak w art. 494 k.c., bowiem samo naruszenie zobowiązania ma charakter obiektywny, tj. niezależny od przesłanek odpowiedzialności, jak również odstąpienie od umowy związane jest charakterem naruszenia (jest wyłączone w razie jego nieistotnego charakteru), ale nie okolicznością podmiotową.

A.3. Założenia politycznoprawne

Artykuł II:13 projektu reguluje skutki odstąpienia od umowy w razie naruszenia zobowiązania, obejmując zakresem zastosowania co do zasady umowy niezależnie od ich charakteru, co zresztą oparte jest na odejściu w projekcie od szczególnej regulacji poświęconej umowom wzajemnym. Wspomniane postanowienie koncentruje się przede wszystkim na określeniu stanu zobowiązań stron oraz ustaleniu stosunku prawnego, który pomie-

³³⁸ Zob. np. wyrok SN z 26 maja 2006, V CSK 85/06 (LEX nr 195428); wyrok SN z 12 lutego 2002, I CKN 486/00 (OSP 2003, z. 3, poz. 26); wyrok SN z 16 stycznia 1998, I CKN 410/97 (OSNC 1998, nr 10, poz. 155).

dzy stronami powstaje z chwilą odstąpienia od umowy, natomiast w zakresie rozliczeń odsyła do regulacji bezpodstawnego wzbogacenia, przy czym chodzi o sposób rozliczeń, a nie określenie relacji strony do świadczenia, które zostało spełnione przed odstąpieniem od umowy. W zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu niewykonania zobowiązania w razie odstąpienia od umowy projekt w tym miejscu odstępuje od ograniczenia odpowiedzialności odszkodowawczej w postaci przesłanki przewidywalności szkody, ze względu na stopień naruszenia zobowiązania, które spowodowało odstąpienie od umowy (przy bezskutecznym wykonaniu uprawnienia przez dłużnika do doprowadzenia przedmiotu świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem bądź niedopuszczalności skorzystania z tego uprawnienia przez dłużnika).

B. Komentarz

B.1. Cel i znaczenie regulacji

Funkcją art. II:13 jest określenie skutków odstąpienia od umowy, w tym częściowego w zakresie dotyczącym wpływu odstąpienia na zobowiązania stron, a także obowiązku oraz zasad dokonania rozliczeń, również przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu niewykonania zobowiązania.

B.2. Kontekst regulacji – zakres zastosowania

Według regulacji projektu, odstąpienie od umowy nie wywołuje skutku wstecznego, czyli nie znosi zobowiązań, które powstały między stronami, nie powoduje automatycznego zwrotnego przejścia prawa własności rzeczy. Natomiast skuteczne odstąpienie od umowy powoduje wygaśnięcie dotychczasowego stosunku zobowiązaniowego, ale stanowi źródło niejako nowego zobowiązania, którego treścią jest rozliczenie stron ze świadczeń, które spełniły w ramach łączącego je stosunku umownego. Wobec powyższego odstąpienie od umowy stanowi źródło obowiązków, które zostały przewidziane przez strony umowy na wypadek odstąpienia bądź których zastosowanie jest związane z naruszeniem zobowiązania, w tym uzasadniającym odstąpienie od umowy. W art. II:13 projektu został ustalony obowiązek zwrotu świadczeń oraz jako źródło reguł stanowiących o rozliczeniu podana została regulacja o bezpodstawnym wzbogaceniu z wyłączeniem określonych jej aspektów. Jednakże do tego zobowiązania powstałego na skutek odstąpienia od umowy zastosowanie znajdują również postanowienia dotyczące wykonania zobowiązania oraz jego naruszenia, z wyłączeniem tych, które dotyczą tylko postanowień umownych. Z postanowień o naruszeniu zobowiązania stosuje się na przykład uregulowanie dotyczące odpowiedzialności odszkodowawczej, przy czym w samym art. II:13 § 4 projektu zostało zawarte odesłanie do art. II:18 (co oznacza, że nie stosuje się art. II:20), regulację o karze umownej (art. II:26–27), ale także o uprawnieniu do wstrzymania się z wykonaniem zobowiązania zwrotu świadczenia w naturze (art. II:7).

Nie jest również wykluczony przypadek zastosowania uprawnienia do obniżenia świadczenia (art. II:8 §1, art. II:15–17). Komentowany art. II:13 nie jest jedyną regulacją dotyczącą skutków odstąpienia od umowy, bowiem uprawnienie uzupełniające przysługujące na wypadek odstąpienia od umowy zawarte jest w art. II:14, który dotyczy wynagrodzenia za korzystanie z przedmiotu świadczenia.

B.3. Wykładnia

W razie skutecznego odstąpienia od umowy, tj. nieskorzystania przez dłużnika z uprawnienia do doprowadzenia przedmiotu świadczenia do zgodności z zobowiązaniem bądź niedoprowadzenia do takiej zgodności, względnie wyłączenia takiego uprawnienia wobec dłużnika na podstawie art. II:10 projektu, dotychczasowe zobowiązanie umowne stron wygasa, czyli skutek odstąpienia sięga w przyszłość, natomiast w miejsce poprzedniego powstaje nowe zobowiązanie, którego treścią jest rozliczenie pomiędzy stronami. Z chwilą skuteczności odstąpienia od umowy strony są zwolnione z obowiązku wykonania zobowiązań umownych, a zobowiązane są do zwrotu tego, co otrzymały jako wykonanie zobowiązania. W razie częściowego odstąpienia od umowy przekształceniu ulega ta część zobowiązania, która stanowiła podstawę odstąpienia od umowy i w takim zakresie następuje zwolnienie z obowiązku wykonania zobowiązań umownych oraz obowiązek zwrotu przedmiotu świadczenia.

Zasady rozliczenia określone są według regulacji bezpodstawnego wzbogacenia z istotnym wyłączeniem, które uzasadnia w ogóle zastosowanie uregulowania bezpodstawnego wzbogacenia do rozliczeń między stronami, tj. dopuszczalności powołania się przez strony na fakt wyzbycia się przedmiotu świadczenia, jego zużycia bądź zniszczenia, czyli w zasadzie wyłączenie zastosowania normy z art. 409 k.c. Odwołanie się do instytucji bezpodstawnego wzbogacenia jako określającej przesłanki oraz zakres obowiązku zwrotu przedmiotu świadczenia w razie odstąpienia od umowy było również sygnalizowane przy okazji omawiania postanowień Konwencji wiedeńskiej, a w szczególności debaty nad problematyką zawartą w art. 81 k.w. Biorąc pod uwagę stan prawny z obowiązującego kodeksu cywilnego, można zasygnalizować, że strona zobowiązana jest do zwrotu przedmiotu świadczenia w naturze bądź jego surogatów zgodnie z postanowieniem art. 406 k.c., a w razie niemożliwości – jego wartości. W związku ze wspomnianym art. 406 k.c. należy zwrócić uwagę, że z punktu widzenia rozliczeń między stronami wskazane w tym postanowieniu odszkodowanie, tj. świadczenie, które strona zobowiązana do zwrotu przedmiotu umownego świadczenia otrzymała jako naprawienie szkody, stanowi surogat tego przedmiotu świadczenia, nie zaś odszkodowanie. Zastosowanie znajdują również ograniczenia w zakresie rozliczenia wysokości nakładów poczynionych na przedmiot świadczenia przez stronę zobowiązaną do jego zwrotu, przy czym w związku z uregulowaniem zawartym w art. 408 §2 k.c. należy przyjąć, że strona zobowiązana do zwrotu świadczenia ze względu na odstąpienie przez nią bądź drugą stronę nie wiedziała, że przedmiot świadczenia do niej nie należy.

W art. II:13 §5 została wskazana podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej. Należy podkreślić, że we wspomnianym postanowieniu chodzi o odszkodowanie, którego może dochodzić każda strona w związku z niewykonaniem zobowiązania niezależnie od rodzaju jego naruszenia. Jeżeli zatem strona odstępująca od umowy nie spełniła swojego świadczenia, strona naruszająca zobowiązanie może również żądać naprawienia szkody na zasadach ogólnych odpowiedzialności odszkodowawczej, przy uwzględnieniu postanowienia art. II:2 projektu, dotyczącego wpływu zachowania wierzyciela na zakres odpowiedzialności dłużnika.

Szkoda związana jest zatem ze stanem powstałym lub takim, który powstałby, gdyby zobowiązanie nie zostało wykonane, nawet w przypadku jego nienależytego wykonania przez stronę naruszającą zobowiązanie. Odpowiedzialność odszkodowawcza jest określona na zasadach ogólnych, czyli przy uwzględnieniu okoliczności usprawiedliwiających naruszenie zobowiązania określonych w art. II:18, a także przewidywalności jako okoliczności wyznaczającej zakres przyczynowości, która jest przedmiotem uregulowania art. II:20. W razie gdy na wypadek odstąpienia od umowy została zastrzeżona kara umowna, strona zobowiązana do jej zapłaty odpowiada na zasadach określonych w art. II:26–27.

B.4. Przykłady

1. A zawarł umowę sprzedaży samochodu z dealerem B. Strony umówiły się, że połowa ceny zostanie uiszczona z chwilą zawarcia umowy, a druga połowa w momencie wydania samochodu, tj. w ciągu miesiąca od zawarcia umowy. Po upływie sześciu tygodni A został poinformowany, że z powodu strajku pracowników producenta fabryka ma dwumiesięczne zaległości. A odstąpił od umowy.

[B jest zobowiązany do zwrotu otrzymanej kwoty. W razie wystąpienia szkody, A jest uprawniony do dochodzenia szkody z tytułu niewykonania zobowiązania na zasadach ogólnych. Natomiast w razie opóźnienia ze zwrotem wpłaconej kwoty A jest uprawniony do żądania odsetek].

2. A sprzedał cztery rowery B, za które B miał zapłacić przelewem w terminie tygodnia od wydania rowerów. Okazało się, że jeden z rowerów ma niesprawny cały system hamulcowy, którego A nie był w stanie naprawić, zaś wysłanie roweru do producenta wiązało się z długim oczekiwaniem. Po pięciu dniach od zawarcia umowy B od niej odstąpił.

[B skutecznie odstąpił w zakresie tego wadliwego roweru. Ponieważ cena miała być zapłacona przelewem w terminie tygodniowym od odbioru, B nie jest zobowiązany do uiszczenia ceny za wadliwy rower, ale ma obowiązek jego zwrotu sprzedawcy. W razie szkody A jest zobowiązany do jej naprawienia w związku z częściowym niewykonaniem zobowiązania].

3. A skutecznie wypowiedział B stosunek najmu lokalu z miesięcznym terminem wypowiedzenia. Po upływie terminu wypowiedzenia B jednak nie zwrócił A przedmiotu najmu, tj. nie opróżnił i nie opuścił lokalu, a także nie wydał kluczy.

[B jest uprawniony do żądania odszkodowania za okres, który upłynie do momentu zwrotu lokalu].

4. A zamówił u B łóżko, za które miał zapłacić w terminie tygodnia po jego wydaniu. Jednakże A nie zapłacił przez kolejne dwa tygodnie, chociaż był wielokrotnie wzywany do zapłaty przez B. W związku z powyższym B odstąpił od umowy, nie wiedząc, że A podarował łóżko swojemu synowi.

[Obowiązek zwrotu łóżka przechodzi na syna A (na podstawie art. 407 k.c.), natomiast na A ciąży ogólny obowiązek odszkodowawczy z tytułu niewykonania zobowiązania].